

# Over wezen en wafelijzers

## Mogelijkheden en beperkingen van staten van goed in het historisch onderzoek

In dit artikel ga ik dieper in op de formele kenmerken, de vormingsgeschiedenis en de representativiteit van staten van goed. Via een diepte-analyse van honderden boedels uit de Aalsterse regio, probeer ik stap voor stap de staten van goed te ontleden. Van belang is dat deze studie een grotere reikwijdte heeft, ver voorbij de regionale grenzen. Ook andere regio's uit het voormalige graafschap komen voor het voetlicht. Het is de intentie om de lezer een leidraad te geven bij het onderzoek van boedels en te wijzen op de mogelijkheden en beperkingen van deze rijke bron.

### What's in a name? Boedels, staten van goed...

Staten van goed zijn uit het sociaal-economisch en cultuur-historisch onderzoek niet meer weg te denken. Sinds enkele decennia heeft een hele generatie historici, heemkundigen en genealogen geproefd van de ontelbare mogelijkheden van deze bron. Niet alleen over de Lage Landen, maar eveneens over andere regio's van West-Europa tot zelfs over de koloniën toe, verschijnen sinds 1980 uitgebreide studies op basis van staten van goed, boedelbeschrijvingen, *probate inventories* en *inventaires après décès*.<sup>1</sup> De expertise van deze onderzoekers, hun studievelden en vooral de kenmerken van deze bron vormen de leidraad van deze eerste paragraaf. In het Nederlandstalige taalgebied circuleren een aantal benamingen van de bron die echter geen synoniemen zijn. Staten van goed, inboedelbeschrijvingen en wezenbundels maken inderdaad vaak deel uit van een zelfde archiefbestand, maar verschillen toch sterk van elkaar. Dit onderzoek is echter grotendeels gebaseerd op de analyse van staten van goed, hier ook boedels genoemd. Hoewel vrijwel elke studie op basis van deze bronnen een eigen definitie hanteert, lijkt de *communis opinio* daaronder te verstaan: 'een inventaris van het fortuin dat een overledene naliet en een schepenbank regis-

treerde, met de intentie de vererving van dit fortuin te regelen'.<sup>2</sup> Die inventaris werd opgemaakt bij het overlijden van een persoon, het sterfhuis, door de schepenbank van de jurisdictie waar de overledene woonde (*ratione loci*). De redenen voor de opmaak zijn te zoeken in de omstandigheden van de vererving, namelijk als er onder de erfgenamen halve of volle wezen waren (niet noodzakelijk de kinderen van de overledene) of indien het sterfhuis een vrijgezel was of als de erfflater (het sterfhuis) deel was van een kinderloos echtpaar.<sup>3</sup>

De *costuimen*, het op schrift gesteld gewoonterrecht van een bepaald gebied, bevatten meestal de modaliteiten voor de opmaak van een staat van goed. Zo behoorde de redactie aan de lokale schepenbank toe en ressorteerde de procedure onder de (vrij)willige rechtspraak, wat niet betekent dat ze niet verplicht was.<sup>4</sup> Anderzijds toont onder meer Erik Thoen aan, dat bepaalde families opteerden voor de opmaak van een staat van goed, omwille van een geschil met de betrekking tot de vererving.<sup>5</sup> De staat van goed was dan het resultaat van de bemiddeling van een onafhankelijke partij tussen de erfgenamen om 'uit de verdeeldheid te geraken'.<sup>6</sup> Een volgend aspect dat aandacht verdient, is het begrip meerderjarigheid. Hoewel de leeftijdsgrens doorheen de tijd aan veranderingen onderhevig was, is de informatie van de staten van goed uit de geselecteerde periode en voor het behandelde onderzoeksgebied eenduidig: de grens lag consequent op vijftienvijftig jaar. Wie met andere woorden deze leeftijd had bereikt, werd door de griffier als *competent* aanzien. Dit heeft als gevolg dat de bronnen met redelijke precisie inlichtingen verschaffen over de leeftijd van de kinderen. In 1754 noteerde de griffier de namen en leeftijd van de kinderen van Peeter De Haeck uit Gijzegem in de staat van goed opgemaakt bij het overlijden van zijn vrouw Anna Françoise Smekens. Isabella was toen drie jaar oud en Joanna Petronella pas elf maanden.<sup>7</sup> Het blijft anderzijds meestal gissen naar de leeftijd van de volwassenen, aangezien de omschrijving *bij compe-*

*tente ouderdomme* weinig ruimte laat voor concrete duiding.<sup>8</sup>

Een laatste facet van de inhoudelijke omschrijving van boedels heeft belangrijke repercussies voor dit onderzoek. Het handelt immers over de vererving van fortuinen. Wat met de bezitlozen, of nog meer specifiek, met de thuislozen, de bedelaars en de vagebonden? Er is inderdaad een grote kans dat de bewaarde staten van goed niet de hele maatschappij dekken of dat bepaalde sociaal-economische groepen oververtegenwoordigd zijn. De problematiek van het *dark number* of anders gesteld het representativiteitsvraagstuk zal dan ook verder in de tekst uitgebreid aan bod komen.<sup>9</sup>

## Genese van boedels

Hoewel niet voor ieder sterfgeval een boedel werd opgemaakt, zijn er toch honderdduizenden staten van goed bewaard gebleven. Een van de grote troeven van deze bron is de grote gelijkvormigheid over tijd en plaats en hoewel de volgende paragrafen van toepassing zijn op het Land van Aalst, is het legitiem de wettelijke context te extrapoleren naar andere gebieden.

Volgens de *costuimen* waren de houder(igge) of de directe nabestaanden verplicht om binnen de 24 dagen na het overlijden van het sterfhuis, de naam van de overledene, de datum van het overlijden, de namen en de leeftijd van de wezen te melden aan de schepenen van de desbetreffende juridische omschrijving.<sup>10</sup> Indien er onder de erfgenamen wezen waren, dienden zich twee voogden te melden eveneens binnen dezelfde 24 dagen.<sup>11</sup> Die voogden vertegenwoordigden beide zijden van de familie, langs de vaderskant (*vooght paternele*) en langs de moederskant (*vooght maternele*). Zij hadden tot 38 dagen na het overlijden van het sterfhuis de tijd om een eed af te leggen bij de *borghemeestre ende schepenen* in de dorpen of de *weesheren* of *oppervoogden* in de stad,<sup>12</sup> waardoor ze officieel als voogd werden erkend.<sup>13</sup> In principe hadden de autoriteiten daarna nog 42 dagen respijt om de staat van goed op te stellen. Een kleine steekproef leert echter dat afwijkingen eerder regel dan uitzondering waren. Voor drie parochies en vier periodes zijn indien bekend de datum van overlijden geplaatst naast de datum van opmaak (tabel 1). Hieruit blijkt dat de autoriteiten pas zeven tot maximaal negen maanden na het sterfgeval in actie schoten. Giovanni Libbrecht berekende in zijn studie over de materiële

cultuur van de achttiende-eeuwse Aalsterse stedelijke bevolking dat, voor de periodes 1740-1744 en 1780-1784, het interval tussen overlijden van het sterfhuis en de opmaak van de staat van goed gemiddeld zeven maanden bedroeg.<sup>14</sup> Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat in de staten van goed melding wordt gemaakt van allerhande, dagdagelijkse kosten die de verwanten aangingen om in hun levensonderhoud te voorzien in de periode tussen het overlijden van het sterfhuis en de opmaak van de boedel.<sup>15</sup>

Tabel 1. Gemiddeld aantal maanden tussen overlijden en opmaak boedel, Gijzegem, Herdersem en Hofstade 1650-1794

Periode	Gemiddeld aantal maanden	N N totaal = 153
1650-1654	7	20
1700-1704	8	21
1750-1754	9	46
1790-1794	8	66

Bron: databank<sup>16</sup>

In de meeste lokale archieven komen staten van goed in twee vormen voor.<sup>17</sup> De minuten zijn de oorspronkelijke documenten. Het zijn de verslagen die door de griffier, de schatter of andere officiële ambtsdragers of aangestelde experts ter plekke werden opgesteld. Deze bronnen bevatten ontegensprekelijk de meeste informatie. Daarnaast komen ook boedels in de zogenaamde registers voor. Dit zijn kopieën van de minuten die door de griffier of zijn klerk met de nodige zorg in grote registers, vaak ook wezenboeken genoemd, werden overgepend. In het gunstigste geval verschillen deze afschriften nauwelijks van de minuten. Al te vaak lieten de beambten echter gehele kapitels weg of maakten ze enkel een korte samenvatting van de minuut. Vergelijkende analyses van de afschriften en minuten van Gijzegem, Herdersem en Hofstade toonden bovendien aan dat er vrijwel geen verschillen waren in aantal tussen de registren en de minuten.<sup>18</sup>

## Inhoud van boedels

Uit de volgende bondige beschrijving van de inhoud van een staat van goed, blijkt de inherente rijkdom van deze bron. Daarenboven onderging de redactie doorheen de tijd nauwelijks enige wijziging, waardoor de vergelijkbaarheid over verschillende eeuwen is gewaarborgd. Allereerst vermeldde

de griffier de opdrachtgevers, vaak de langstlevende echtgeno(o)t(e),<sup>19</sup> de naam, de sterftedatum en eventueel de naam en afkomst van de ouders van de overledene (in de boedels vermeld als het *sterfhuis*). Soms maakt een staat melding van een beroepsactiviteit.<sup>20</sup> Vervolgens gaf de opsteller de namen en indien minderjarig, de leeftijd van de erfgenamen. In de meeste gevallen zijn het de eigen (klein)kinderen van het sterfhuis en de langstlevende echtgeno(o)t(e). Op een normatief niveau bepaalden voornamelijk de *costuimen* wie de erfgenamen waren, wat ook door de redacteurs werd erkend door de veelvuldige opname van de zinsnede '*volghens costume*'. Concreet kwamen allereerst de langstlevende echtgeno(o)t(e) en de kinderen in aanmerking en vervolgens de 'staken' (familieleden), vrienden en crediteuren.<sup>21</sup> Daarnaast bepaalden ook testamenten of huwelijkscontracten hoe de vererving diende te verlopen. Niettemin waren afwijkingen van het in de *costuimen* gedecreteerde erfrecht, onder meer door een testament, slechts rechtsgeldig tot maximaal een derde van de te vererven goederen.<sup>22</sup> Tenslotte vermeldt de inleiding de namen van de voorgeden die voor de betrokkenen zijn aangesteld en de opstellers, meestal de schepenen en de griffier.<sup>23</sup>

De staat zelf kan in twee grote delen worden opgesplitst. Een eerste stuk omvat de activa, de baten of de voordelen van het sterfhuis en in een tweede deel noteerde de opsteller de passiva, de lasten of de schulden. In dit opzicht heeft de staat van goed veel weg van een boekhoudkundig document, dat een momentopname van de leefwereld van een huishouden weergeeft.<sup>24</sup> In het stuk dat de activa van een sterfhuis behandelt, maakte de griffier het onderscheid tussen het *haeffelijck voordeel* en de *gronden en erven*.

**Gronden en erven** - Hier beschreef de opsteller minutieus de samenstelling van het onroerende bezit met inbegrip van de zogenaamde *bezette rentes*.<sup>25</sup> Zo vermeldde hij achtereenvolgens de gronden en erven die het sterfhuis had geërfd van de eigen familie of aangekocht vóór diens eventuele huwelijk, de goederen die het gezin had verkregen tijdens het huwelijk en ten slotte de gronden en huizen die waren verkocht, eveneens tijdens het huwelijk. Dit gebeurde telkens met de nodige aandacht voor een eventuele belasting of hypotheek op de goederen. Die opsomming was van belang voor de bepaling van het aandeel voor de erfgenamen en de *recompentie*

voor respectievelijk de langstlevende of de erfgenamen.<sup>26</sup> Zo had de langstlevende recht op de *tochte costumier* of *rechte van tocht*, een vorm van vruchtgebruik op de onroerende goederen, die door het sterfhuis waren overgeërfd (1). Bovendien had hij/zij recht op de helft van de eigendom van de tijdens het huwelijk verkregen goederen én het vruchtgebruik op de andere helft, waarvan het bezit aan de overige erfgenamen toekwam (2). Indien er gronden, huizen of *bezette rentes* die door het sterfhuis of de langstlevende waren overgeërfd, tijdens het huwelijk werden verkocht, dienden respectievelijk de erfgenamen (voor onroerende goederen overgeërfd door het sterfhuis) of de langstlevende (voor onroerende goederen overgeërfd door de langstlevende) vergoed te worden (3). Deze sommen waarvan de oorsprong uitgebreid in de *capittels van recompentie* werden beschreven, komen dan ook verder in de activa en passiva terug, afhankelijk van het feit of de houder(igge) (de langstlevende) een vergoeding ontving of betaalde. Hoewel de *costuimen* bijzonder helder geformuleerd zijn, blijkt uit de praktijk én het normatieve recht zelf, dat er enige speling mogelijk was. Het is dan ook aangewezen om de inhoud van deze rechtsbronnen te omschrijven als semi-dwingend en de particulariteit van elke staat van goed steeds voor ogen te houden.

De onroerende goederen, ook de zogenaamde *behuisde hofstedes*, werden steeds uitgedrukt in een oppervlaktemaat.<sup>27</sup> Enkel wanneer er een vergoeding of recompentie in het spel was, gaf de griffier ook de reële waarde van het goed weer.<sup>28</sup> Voor de stedelijke huizen *soo het selve met alle sienelijcke en onsielijcke servituten, aerd, wortel en nagelvastgestaen ende gelegen is*, zijn er wel prijzen beschikbaar. De *bezette rentes* daarentegen, werden in geld uitgedrukt en de vermelding uitgebreid met gedetailleerde informatie over het jaar van de koop of het transport van de rente, de verkoper(s) en hun woonplaats, de koers (*croise* of *rentevoet*) uitgedrukt in een percentage of *tegen den penninck*, het onroerend goed waarop de rente was bezet en tenslotte het verschuldigde bedrag.<sup>29</sup> Omdat dit kredietinstrument onlosmakelijk met onroerende goederen was verbonden, ressorteerden de *bezette rentes* onder het kapittel van de erven en gronden in de staten van goed.<sup>30</sup>

Hoewel de boedels heel wat informatie geven over onroerende goederen, vermelden ze slechts zelden het totale grondbezit van een huishouden, enkel wanneer de vererving daar aanleiding toe gaf. Zo geven staten van goed die opgemaakt zijn na het overlijden van een weduwe of weduwnaar, wel alle

onroerende goederen weer. In het geval er een partner overbleef, noteerde de griffier enkel de gronden die het sterfhuis had geërfd en de onroerende goederen die beide partners tijdens het huwelijk hadden verkregen. Goederen die de langstlevende toekwamen, worden dan ook enkel opgenomen indien er een bepaalde vergoeding moest betaald worden. Het is dan ook niet geheel zonder risico om op basis van boedels het grondbezit te bestuderen.

**Haeffelijck voordeel** – Dit kapittel vormt een bont geheel, gaande van de roerende goederen, de voorraden, de waarde van huizen en andere gebouwen (maar niet de gronden waarop zij stonden) tot vorderingen en kapitaalproducten (waardepapieren). In de eerste plaats richtten de opmakers zich naar de waarde van de gebouwen. Veelal gaf de griffier dan de waarde mee van de behuisde hofstede, de schuur, de stallen, de hopast, de bakoven enzovoort. Bijkomende inlichtingen maken het mogelijk de onroerende goederen ruimtelijk te situeren. In de staten van goed afkomstig van het platteland blijft die beschrijving meestal beperkt tot de vermelding van de buurt of het gehucht, zelden van de straat. De burens worden daarentegen wel opgegeven, hoewel niet altijd duidelijk is of het de grondgebruiker, dan wel de grondbezitter betreft. Vooral de stedelijke bronnen zijn de onderzoeker gunstig gezind. Zo vermeldt de staat van goed van Michael

Coeck een huis *van ouds genaempt den gulden hop, soo hetzelfde gestaen ende gelegen is binnen dese stadt, omtrent de collegiale kercke, d'oost zeyde het naervolgende huys, de west zeyde het huis de merminne van Jan Baptist Dherdt, van achtercommende het huis genaempt den coning van denemarcken.*<sup>31</sup>

Uit de vermelding in *staende waerde* of in *ligghende waerde*, kan men opmaken of de gebouwen werden verkregen respectievelijk door overerving van de zijde van het sterfhuis of in het huwelijk. In het laatste geval was het desbetreffende gebouw gedeeltelijk eigendom van de partner en werd het gedeelte van die partner niet in rekening gebracht.<sup>32</sup>

Vervolgens kwam de inboedel aan de beurt, waarbij er afhankelijk van de ijver van de opstellers een uitgebreide opsomming – gebruik makend van een schattingslijst of acte *prijzij* – of een summiere samenvatting van de spullen volgde.<sup>33</sup> Niet alleen gebruiksvoorwerpen, ook kapitaalgoederen en voorraden passeerden de revue en geven aldus een inkijk in het economische leven van een gezin.<sup>34</sup> Daarnaast somde de griffier ook de kapitaalproducten en de vorderingen op die iets onthullen over het financiële vermogen en de economische relaties die huishoudens onderhielden.<sup>35</sup> Tenslotte maakten de vergoedingen die bepaald werden in het *capittel van recompentie* het rijtje af.



**Commer ende schulden** – In de meeste boedels komen steeds dezelfde schulden terug. In de eerste plaats geeft de griffier de kosten van de begrafenis of *funerallien* weer. Zo kan achterhaald worden wat de schuld was aan de pastoor, de koster en de grafmaker of hoeveel een doodskest of *lichter* kostte. Vaak bevatten de staten van goed ook de vorderingen van de *chirurgijn*, *doctor* of zelfs *apotheker*.<sup>36</sup> Daarnaast duikt in de bronnen zelfs de fiscus op. Vele boedels vermelden immers achterstallige schulden op het koegeld, de *settingen* of het maalgeld. In de Aalsterse boedels komen het zogenaamde huisgeld – een typische stedelijke directe belasting – en alerhande accijnzen voor.

Lange termijnschulden komen voor in de vorm van obligaties, pachten en erf-, lijf- en losrentes. De boedels geven vaak minitieuus weer wat de schuld inhield, wanneer de aflossing gebeurde enzovoort.<sup>37</sup> Verder zijn er kleine vorderingen voor het levensonderhoud, de aankoop van goederen en diensten en het betalen van arbeid. In de laatste regels van de staat vermeldt de griffier wat de kosten waren voor de opmaak van het document. Hijzelf, de schepepen, de burgemeester en de voogden ontvingen namelijk een vergoeding voor hun toedracht in de opmaak van de staat van goed. De zogenaamde *pro deo*'s vormen hierop een uitzondering. Staten van goed die *voor god* werden opgesteld, waren vrij van registratiekosten. Het blijft evenwel onduidelijk waarop de beambten zich baseerden om een staat als *pro deo* te bestempelen. Men kan er vanuit gaan dat de beperkte financiële draagkracht van de erfgenamen een belangrijke factor was.

**Prijsij, caveling, liquidatie en venditie** – Naast de eigenlijke staat van goed bestaan er een reeks documenten die ofwel een aanvulling vormen op de boedelbeschrijving, ofwel een inkijk geven op de situatie na de opmaak van de eerste documenten. De interessantste stukken zijn ontegensprekelijk de *acte prijsij* en de *acte venditie*. Bij een groot aantal staten vindt de onderzoeker een zogenaamde *acte prijsij* of schattingslijst opgesteld door beëdigde kenners, bijvoorbeeld een meester-timmerman, een meester-metselaar of een meester-goudsmid. De onderwerpen van die schattingslijsten variëren van het woonhuis, het werkhuis, de schuur en de stallen, over de potten en de pannen *inde keuken bevonden*, tot en met een trouwring. Hierdoor vormt de *acte prijsij* een niet te versmaden document voor de studie van de materiële cultuur van gezinnen en

bij uitbreiding van de economische activiteiten van haar leden. Ook de *acte venditie* geeft in deze aspecten enige inkijk.<sup>38</sup> Indien de erfgenamen opteeden voor gedeeltelijke of volledige verkoop van de inboedel werd immers een openbare veiling georganiseerd, waar de spullen maar eveneens voorraden werden afgeroepen.<sup>39</sup>

De laatste documenten volgen in principe na de opmaak van de boedelbeschrijving en bepalen het verdere verloop van de vererving. Zo geeft de *staet ende caveling*, de verdeling van het fortuin tussen de verschillende erfgenamen weer. Een boeiende onderzoeksvraag kan dan ook de problematiek van de bedrijfscontinuïteit over verschillende generaties zijn. Ook de *staet ende liquidatie* volgde op de eigenlijke staat van goed en beschrijft de 'opheffing' van een boedel of anders geformuleerd, de afhandeling van de baten en de schulden van een sterfhuis. Het spreekt voor zich dat beide documenten vooral voorkwamen na de redactie van een staat van goed van een weduwe of een weduwnaar. In deze gevallen opteeden de erfgenamen voor de verdeling van het fortuin.

Een laatste bron heeft *in se* weinig met de boedels te maken, maar kan wel enig licht werpen op de dynamiek binnen een gezin. De rekeningen van de voogden geven immers de uitgaven en inkomsten van de betrokken wezen, die onder de hoede van de wettelijke voogden stonden. Deze laatsten dienden hun boekhouding zorgvuldig bij te houden en ter controle aan de oppervoogden voor te leggen. Het spreekt voor zich dat deze bronnen interessante informatie kunnen opleveren over bijvoorbeeld opleiding, school- of leergeld van de wezen. Bovendien is het mogelijk de acties van de voogden gedurende verschillende jaren te volgen, tot de wettelijke meerderjarigheid van de betrokken wezen.

## Boedels in het historisch onderzoek

Het gebruik van de staten van goed in het historisch onderzoek kende een langzame start. Weliswaar waren genealogen al snel overtuigd van de waarde van de boedels voor de gezinsstudie, historici gebruikten de bron meestal to *clarify certain points*.<sup>40</sup> In die zin is de ontwikkeling van de staten van goed als studieobject vergelijkbaar met het onderzoek naar parochieregisters die gegevens bevatten over doopsels, huwelijken en overlijdens.<sup>41</sup> Het is on-

begonnen werk om zelfs maar een eerste aanzet te geven, de voornaamste auteurs die boedels hanteerden op te sommen. Het lijkt eerder aangewezen een aantal thema's naar voor te schuiven, die met behulp van boedels werden bestudeerd. Zo geeft Anton Schuurman drie clusters van onderzoek die sinds enkele decennia van belang zijn.<sup>42</sup> Allereerst en waarschijnlijk het meest voor de hand liggende, is het onderzoek naar het dagelijkse leven en meer concreet de materiële cultuur.<sup>43</sup> Op basis van de vermeldingen van roerende goederen trachtten historici innovatie- en diffusieprocessen van bepaalde spullen en consumptieartikelen op te sporen. Andere studies hadden oog voor verschillen tussen bepaalde sociale groepen.<sup>44</sup>

Een volgende cluster concentreert zich op de ontwikkeling van de welvaart van bepaalde groepen. Zij laten daardoor een ander licht schijnen op een materie die zo vaak op basis van prijzen- en loongegevens is benaderd.<sup>45</sup> Tenslotte is er een amalgaam van onderzoeken rond de economische ontwikkeling van sectoren of meer algemeen van de economische geschiedenis van regio's. Onderwerpen als de kredietwerking, de kapitaalmarkt, de productiviteit enz. kennen een enorme populariteit in het huidig historiografisch landschap, vooral wat agrarische entiteiten betreft.

Sinds enige tijd lijken deze indelingen aan waarde te verliezen. Verschillende historici focussen namelijk op de hele boedel en proberen zo de huishoud-economie te reconstrueren.<sup>46</sup> Hiervoor maken onderzoekers ook gebruik van de zogenaamde memorieboeken en huishoudjournalen.

## Steekproef en selectie

In een utopische drang naar volledigheid laat een historicus zich zelden uit zijn lood slaan door een grote hoeveelheid bronnenmateriaal. Maar in dit geval leek de strijd met de aantallen geschept papier bij voorbaat verloren. Als voorbeeld – en excuus – kan de lengte van de reeks staten van goed van bv. Liedekerke-Denderleeuw aangewend worden. Negen meter archief voor slechts twee geografische omschrijvingen doen zelfs de meest vlijtige bijen onder de historici schrikken.

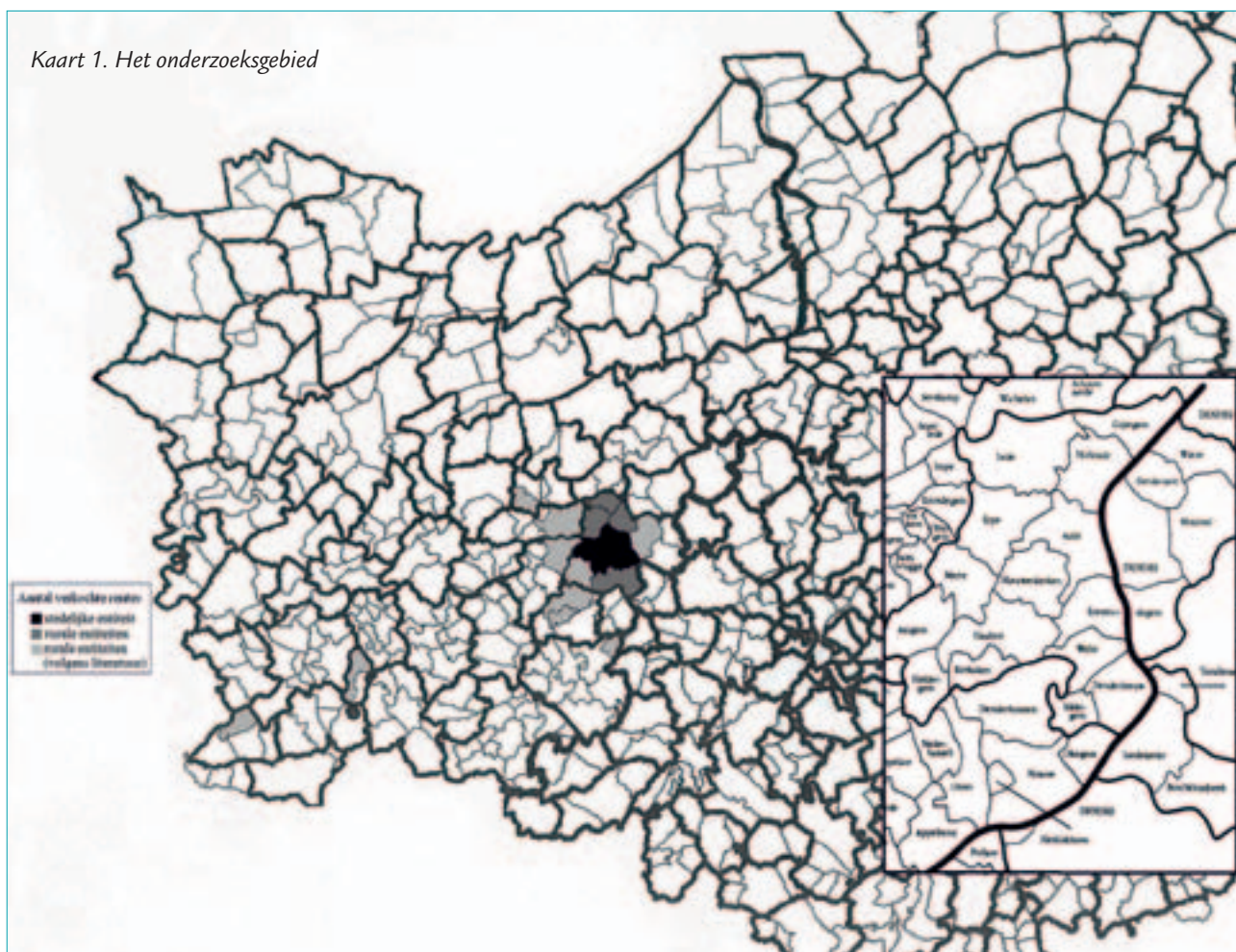
*Kaart 1. Het onderzoeksgebied (zie p.7)*

*Bron: databank*

Het leek dan ook aangewezen om op basis van steekproeven het uitgestrekte archief te benaderen. Zo werden *alle* staten van goed van het onderzoeksgebied onderzocht voor de periodes 1650-1654; 1700-1704; 1750-1754 en 1790-1794.<sup>47</sup> De bestudeerde regio omvat naast de stad Aalst, ook de dorpen Erembodegem, Gijzegem, Herdersem en Hofstade. Het moet gezegd dat de lokale literatuur dit onderzoek ontzettend gunstig gezind was. Enkele auteurs zoals Jozef De Brouwer en Herman Van Isterdael maakten immers gebruik van boedels voor hun eigen studies over respectievelijk de materiële cultuur en de landbouwgeschiedenis.<sup>48</sup> Het uitgebreide onderzoeksgebied is dan ook in kaart 1 afgebeeld. Het zwarte gebied stelt de stad Aalst voor, weliswaar met de praterijen Mijlbeek en Schaarbeek die niet in de databank zijn opgenomen. In het donkergrijs zijn alle rurale gebieden afgebeeld die eveneens verwerkt zijn in het bestand. Over de dorpen in het lichtgrijs is er literatuur beschikbaar waarin op voldoende kritische wijze, met boedels is gewerkt.

Uit de archiefbestanden van Aalst, Erembodegem, Gijzegem, Herdersem en Hofstade zijn alle boedels onderzocht die werden opgemaakt in vier vijfjarige periodes. Enkel wanneer er binnen die periodes staten voorkwamen van beide partners, wanneer bijvoorbeeld iemand stierf kort na zijn of haar partner, werd slechts één staat weerhouden. Vóór deze eerste steekproef (1650-1654) is de bewaring van staten van goed afkomstig uit de regio redelijk problematisch, waardoor de betrouwbaarheid niet te garanderen is. Na 1794 is de impact van de regiëmwisseling in de administratieve neerslag dusdanig, dat een comparatieve analyse niet mogelijk bleek. Tabel 2 geeft de verdeling van het aantal staten van goed over de verschillende entiteiten en periodes weer. Uiteindelijk zijn 300 rurale boedels en 359 stedelijke staten van goed in een databank verwerkt. De staten van goed zijn echter niet gelijkmatig over de verschillende periodes verdeeld. Deze scheeftekening kan, in combinatie met de representativiteit van de selectie, een hypotheek leggen op de bewijsvoering in de volgende hoofdstukken. De 'kwetsbaarheid' van de selectie komt dan ook uitgebreid aan bod in de volgende paragrafen en wordt bovendien vergeleken met andere boedelstudies.<sup>49</sup>

Kaart 1. Het onderzoeksgebied



Tabel 2. De geselecteerde boedels per entiteit en per periode

Periode	Aalst	Erembodegem	Gijzegem	Herdersem	Hofstade	N
654	58	16	3	1	16	94
1700-1704	68	28	9	8	4	117
1750-1754	104	49	13	16	17	199
1790-1794	129	54	9	23	34	249
N	359	147	34	48	71	659

Bron: databank

## Representativiteit van de selectie

**Sterfhuizen en overlijdens** – Elke onderzoeker die de boedels hanteert – voor de studie van de ontwikkeling van de materiële cultuur van een bergdorp in de zestiende eeuw tot de evolutie van intensiveringsfasen van stedelijke investeringen op het platteland in de achttiende eeuw – poogt in meer of mindere mate een verantwoording af te leggen voor de beoogde selectiemethode. In deze studie is niet geopteerd voor een a priori selectiecriteria, enkel een chronologische en geografische afbakening be-

palen de steekproef.<sup>50</sup> Het is dan ook de intentie om de *randomness* of contingentie van die steekproef naar waarde te schatten.<sup>51</sup> Daarom staat in de volgende pagina's de verhouding tussen enerzijds de sterfhuizen uit de boedels en anderzijds de overledenen, de huishoudens, de bevolking en de belastingbetalers in algemene zin centraal. Deze analyse toont immers de waarde of tekortkomingen van dit boedelonderzoek aan.

Tabel 3. Verhouding gemiddeld aantal boedels en overlijdens per jaar, Erembodegem en Moorsel 1645-1794

	Overlijdens	Boedels	%
1654	22	3	14
1695-1704	66	9	14
1745-1754	96	22	23
1785-1794	118	17	14

Bron: databank en SAA, Oud Archief Moorsel, staten van goed: nrs. 51; 53; 59-60 en 63<sup>52</sup>

Sterven is, spreekwoordelijk althans, doodnormaal. Dat juist deze gebeurtenis aan de basis ligt van de redactie van staten van goed, heeft tot gevolg dat er een relatie bestaat tussen het aantal overlijdens binnen een bepaalde geografische omschrijving en het aantal boedels. Voor twee parochies, de administratieve omschrijving waarbinnen zowel de overlijdens in de parochieregisters werden opgetekend alsook de staten van goed die in het archief van de schepenbank verzeilden, werden het aantal overlijdens en het corresponderende aantal boedels vergeleken (tabel 3). Om de vergelijking enigszins te laten opgaan, is in tabel 3 de periodisering aangepast.<sup>53</sup> Dit is te rechtvaardigen omdat verschillende staten van goed pas enige tijd na het overlijden van het sterfhuis werden opgemaakt.

Om de waarde van de steekproef te testen, zijn de gegevens vergeleken met de studie over het Land van Nevele, nabij Gent.<sup>54</sup> Voor de periode tot 1660 komen de Nevelse onderzoekers aan een verhouding van vijf percent, wat betekent dat slechts voor één overlijden op twintig, een staat werd opgemaakt. Met veertien percent klokt de Aalsterse steekproef opmerkelijk beter af. Ook voor de volgende periode tot ongeveer 1710 stijgt het percentage voor Nevele niet boven de tien percent, tegenover veertien percent voor Erembodegem en Moorsel. In de eerste helft van de achttiende eeuw is in het Land van Nevele voor achttien geregistreerde overlijdens op honderd een boedel opgemaakt. Bij vergelijking scoort de periode 1745-1754 in het Aalsterse nog beter met 23 percent. In de tweede helft van de achttiende eeuw daalde de verhouding naar twaalf percent voor het Land van Nevele en veertien percent voor de Aalsterse dorpen.

Op het eerste gezicht lijkt tabel 3 nauwelijks een statistische verantwoording te geven voor eender welke studie op basis van boedels. Toch zijn er twee argumenten die deze pijnlijke situatie kunnen

verzachten en zelfs rechtvaardigen. Zo was er voor veel sterfgevallen geen aanleiding om een staat van goed op te maken. Aangezien in de onderzochte periode de kindersterfte nog ontzettend hoog lag, vertekent dit het percentage boedels per overlijdens. Daarnaast omschrijft de inhoud van een boedel meestal de situatie van een gezin, waardoor het meer aangewezen is om de verhouding van het aantal huishoudens en het aantal staten van goed te onderzoeken.

**Sterfhuizen en huishoudens** – De exacte bepaling van het aantal huishoudens in een bepaalde omschrijving is allesbehalve evident. Aangezien bevolkingstellingen voor het grootste gedeelte van de onderzochte periode ontbreken, is gebruik gemaakt van de belastingkohieren, de zogenaamde *pointingen* of *settingen*. Van belang is dat de belastinginnehmer per gezinshoofd het verschuldigde bedrag vermeldde. Indien nu alle huishoudens verplicht waren om bij te dragen, dan komt het aantal belastingbetalers overeen met het aantal huishoudens!<sup>55</sup> Volgens Danny Lamarcq, was dit inderdaad het geval.<sup>56</sup> Bovendien leert de vergelijking met een beschikbare *status animarum* dat deze methode gerechtvaardigd is. Zo telde Erembodegem volgens het belastingkohier van 1749 circa 375 gezinnen.<sup>57</sup> In 1754, het jaar waarin de status werd opgesteld, kwam de geestelijke overheid uit op 378 huishoudens. Spijtig genoeg kan de verhouding tussen huishoudens en boedels, onmogelijk berekend worden op basis van enkele kohieren of *stati*, aangezien dit een generatieperspectief vereist. Daarvoor moet de onderzoeksperiode ingedeeld worden in deelperiodes van circa 28 jaar, de tijdsperiode waarop een generatie zich gemiddeld *vernieuwt*. Hiervoor zijn er onvoldoende gezins aantallen voorhanden, om met relatieve zekerheid de verhouding te onderzoeken. Daarom wordt verwezen naar de studie over het Land van Nevele, waar de vergelijking wel is uitgevoerd (tabel 4).



Tabel 4. Verhouding tussen aantal boedels en huishoudens, Nevele 1640-1795

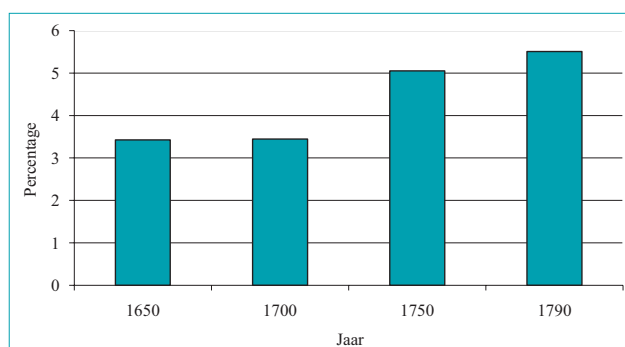
	Huishoudens	Boedels	%
1640-1669	274	85	31
1670-1699	298	165	55
1700-1729	300	200	67
1730-1759	408	250	61
1760-1795	589	305	52

Bron: Schelstraete, Kintaert en De Ruyck, *Het einde van de onveranderlijkheid*, 20

Uit tabel 4 blijkt dat voor minimum ongeveer een derde van alle huishoudens een staat van goed is opgesteld (1640-1669). De eerste helft van de achttiende eeuw scoort opnieuw het best met ongeveer twee staten van goed per drie huishoudens.

**Sterfhuizen en totale bevolking** – De onderzochte periodes zijn gesitueerd in een tijdspanne van ongeveer 150 jaar. Het is daarom evident dat ook de demografische ontwikkeling van het gebied zijn impact had op het overgebleven bronnenmateriaal. Idealiter zou het aantal boedels rechtvaardig moeten toe- of afnemen, naargelang de evolutie van de bevolking.<sup>58</sup> Het spreekt echter voor zich dat de lokale archieven onderhevig waren aan allerhande externe factoren, die het bronnenbestand beïnvloedden. Om na te gaan hoe het bevolkingstotaal en het aantal staten van goed zich onderling verhouden, is het aantal boedels per capita (in %) voor Erembodegem berekend (grafiek 1).

Grafiek 1. Aantal boedels per capita, Erembodegem 1650-1790



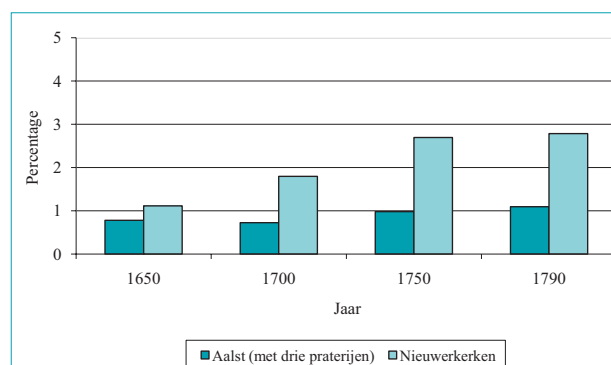
Bron: databank

Rekening houdend met de rurale bevolkingsgroei gedurende de onderzochte periode, die in het volgende hoofdstuk uitgebreid aan bod komt, neemt het achttiende-eeuwse boedelbestand meer dan

evenredig toe. Voor de eerste twee proefperiodes daarentegen, zijn er absoluut en relatief minder staten van goed beschikbaar.

Voor de zeventiende eeuw is de archiefsituatie voor de stad Aalst *intra muros*, minder rooskleurig (grafiek 2). Zo neemt het aantal boedels minder sterk toe dan op het platteland. Bovendien is er sprake van een scheeftrekking tussen de stad binnen de muren en de praterijen, waarbij de archiefsituatie van de buitengebieden een merkkelijk betere ontwikkeling kende dan de binnenstad.<sup>59</sup> De absolute toename van het aantal staten van goed moet dus voor een groot deel aan de praterijen worden toegeschreven.<sup>60</sup> In de achttiende eeuw verloopt de archiefontwikkeling iets positiever.

Grafiek 2. Aantal boedels per capita, Aalst met praterijen en Nieuwerkerken 1650-1790



Bron: databank en SAA, *Oud Archief Aalst, staten van goed, nrs. 1774-1778; 1816-1819; 1866-1870 en 1906-1912*

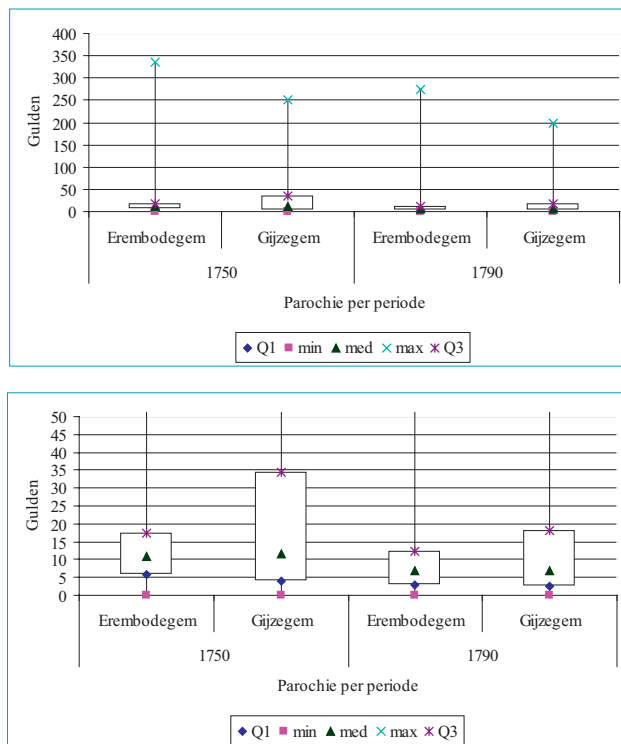
De historicus kan echter nauwelijks genoegdoening nemen met een weinigzeggende omschrijving als 'bevolking', ontdaan van enige vorm van sociaal-economische stratificering. Daarvoor is geopteerd om de gezinnen uit de selectie in de volgende paragraaf te vergelijken met de huishoudens opgenomen in de belastinglijsten.<sup>61</sup> Op die manier komt de sociaal-economische spreiding van de selectie voor het voetlicht.

**Sterfhuizen en belastingplichtigen** – Tot dusver werd er geen enkel sociaal-economisch onderscheid gemaakt tussen de gezinnen en werd enkel de absolute evolutie van de sterfgevallen, de huishoudens en de hele bevolking afgezet tegenover de kwantitatieve ontwikkeling van het archiefmateriaal.

Om enigszins een beeld te krijgen van de sociaal-economische representativiteit van de steekproef

ven, zijn de huishoudens uit de boedels opgespoord in de bovengenoemde belastingskohieren of *settingen*.<sup>62</sup> Uit eerder onderzoek is reeds gebleken dat de *settingen* vrijwel alle huishoudens uit een dorp co-verden.<sup>63</sup> Maar is het opportuun om settingen als Aalst (met drie praterijen) en Nieuwerkerken met elkaar te vergelijken? Het is immers mogelijk dat temporele verschillen in de aanslagvoet, de ‘opbouw’ van de belastinglijst grondig wijzigde. Analyses van de belastinglijsten zelf laten geen eenduidige evolutie zien. De beperkte gegevens tonen een stabiele evolutie tot 1750. In de tweede helft van de achttiende eeuw gebeurde een vorm van contractie, zoals aangetoond door de zogenaamde ‘boxplot’, ‘snorredoos’ of ‘doosdiagram’.<sup>64</sup> Grafiek 3 geeft eerst een algemeen beeld van de spreiding van de belastingbetalers en zoekt in de onderste deelgrafiek in op ongeveer drie kwart van de rurale bevolking.<sup>65</sup> Alle spreidingsmaten ondervonden ongeveer een zelfde afname. Vermoedelijk ligt de areaalversnippering die zich naar het einde van de achttiende eeuw duidelijk begon te manifesteren, aan de basis van deze ontwikkeling.<sup>66</sup> Hoewel moet benadrukt worden dat dergelijke analyses op veel grotere schaal nodig zijn, is het voor dit onderzoek voldoende om de waarde van deze belastinglijsten te bevestigen.

Grafiek 3. Spreiding in de settingen, Erembodegem en Gijzegem 1749-1789



Bron: SAA, Oud Archief Erembodegem, settingen, nrs. 251 en 255 en Oud Archief Gijzegem, settingen, nrs. 10-17  
 Observaties: Erembodegem 375 (1750) en 468 (1790); Gijzegem 115 (1750) en 149 (1790)

Tabel 5 toont de verdeling van de geïdentificeerde gezinnen over de kwartielen van de belastinglijst. De kwartielen zijn gevormd door de ordening van de belastingplichtigen, waarbij enkel de huishoudens zijn weerhouden. Instellingen zoals de kerk van Erembodegem, de abdij Affligem of de Tafel van de Heilige Geest werden uit de selectie geweerd. Op die manier ontstaat een overzicht van de sociaal-economische stratificatie van een dorp. In tabel 5 zijn de gegevens van twee dorpen, namelijk Erembodegem en Gijzegem samen genomen en vergeleken met de staten van goed.

Tabel 5. Verdeling boedels over kwartielen belastingplichtigen in percenten, Erembodegem en Gijzegem 1699-1789

	1699	1749	1789
0-25	0	27	17
25,1-50	11	18	36
50,1-75	33	34	27
75,1-100	56	21	19
n/N (in %)*	100	90	67

\* n = aantal geïdentificeerde boedels N = totaal aantal boedels  
 Bron: databank en SAA, Oud Archief Erembodegem, settingen, nrs. 1409-1413, 251 en 255. SAA, Oud Archief Gijzegem, settingen, nrs. 11; 15 en 17

De verhouding n/N geeft aan dat niet alle sterfhuisen in de belastingkohieren zijn geïdentificeerd. Dit hoeft niet te verwonderen omwille van het interval tussen de opstelling van de belastinglijst en de opmaak van de staat van goed. Het is niet ongevoerd dat in dit interval een aantal gezinnen immigrerden in het dorp, waarvan wel een boedel beschikbaar is, maar die nog niet in het belastingkohier voorkwamen.<sup>67</sup>

Tabel 5 geeft een belangrijk pijnpunt weer, namelijk de sociale scheefte in de zeventiende eeuw. De meer vermogende huishoudens zijn oververtegenwoordigd in de steekproef van 1699, terwijl er een meer egale verdeling voorkomt in de onderzochte jaren uit de achttiende eeuw. Ook Schelstraete, Kintaert en De Ruyck komen tot de vaststelling dat de boedels uit de zeventiende eeuw een grotere voorzichtigheid en terughoudendheid vragen dan de staten van goed uit de achttiende eeuw.<sup>68</sup> Kan deze

belangrijke vaststelling ook worden geëxtrapoleerd op de stedelijke archiefsituatie? Om deze vraag te beantwoorden, is dezelfde methode toegepast op het Aalsterse bronnenmateriaal (grafiek 4). Waar op het platteland de ‘bedezetters’ voornamelijk de bewerkte oppervlakte als basis voor de aanslag namen, hanteerden de Aalsterse belastinginners uiterlijke welvaartskenmerken met betrekking tot de behuizing van de stedelijke bewoners.<sup>69</sup> Zowel voor de rurale *pointingen* als voor het stedelijke huisgeld gelden dat de aanslag de ‘gebruiker’ betrof en dus niet de eigenaar.<sup>70</sup>

In het Aalsterse stadsarchief zijn verschillende huisgelden opgenomen, die voor een bepaald aanslagjaar één van de vijf stadswijken omvatten. Voor vier verschillende meetpunten (circa 1650, 1700, 1750 en 1790) zijn alle beschikbare huisgelden van de Pontstraat-, de Zoutstraat-, de Nieuwstraat-, de Kattestraat- en de Molenstraatwijk verzameld en verwerkt.<sup>71</sup> Voor het eerste meetpunt, rond het midden van de zeventiende eeuw, is gebruik gemaakt van het *plaquillegeld*, een additioneel huisgeld dat het stadsbestuur onder meer in crisisperiodes aan de Aalstenaars oplegde. Vermoedelijk was er tussen de aanslagvoet van het huisgeld en het *plaquillegeld* nauwelijks een verschil.<sup>72</sup>

In het midden van de zeventiende eeuw betaalden de 747 Aalsterse gezinshoofden gemiddeld 1,6 gulden huisgeld. Dit bedrag daalde lichtjes in de daarop volgende honderd jaar, naar 1,3 gulden. In die periode steeg het aantal belastingbetalers naar 932 rond 1700 en 973 in het midden van de achttiende eeuw. Pas op het einde van het ancien regime steeg de gemiddelde aangeslagen belasting naar 3,5 gulden. Ook het aantal hoofden nam toe tot 1121. Dit analyseniveau duidt vooral een drastische wijziging van de gemiddelde aangeslagen belasting aan, naar het einde van de achttiende eeuw toe.

In de periode 1650-1750 die in de literatuur vaak betiteld wordt als de ongelukseeuw, leek een relatieve stabiliteit de sociale opbouw van de stad te kenmerken. Zowel de minimale als de maximale aangeslagen bedragen, als de grenzen die de statistische middengroepen afbakenen, wijzigen in die honderdjarige periode nauwelijks. Meer concreet betekent dit dat 75% van de Aalsterse belastingbetalers minder dan twee gulden betaalden. Pas in de tweede helft van de achttiende eeuw wordt dit stabiele patroon doorbroken. Vooral de verdrievoudiging van het maximaal aangeslagen huisgeld aan het einde van het ancien regime springt in het

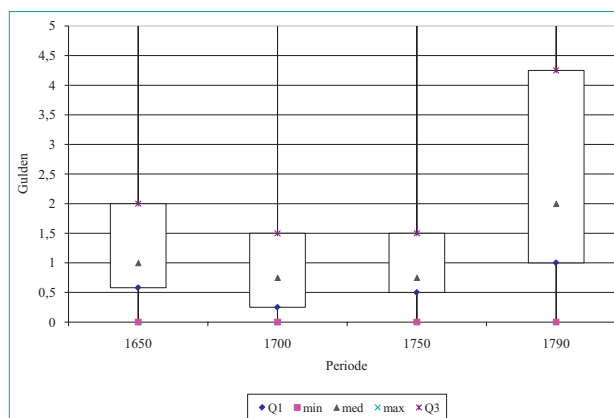
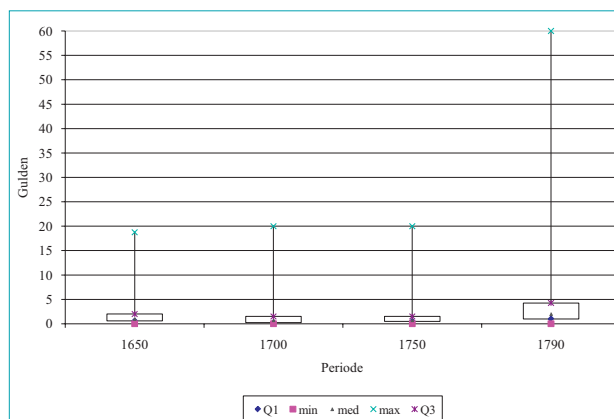
oog. Om andere wijzigingen in de spreiding van de gegevens na te gaan, is een detail van de eerste grafiek 4 uitvergroet.

Grafiek 4. Spreiding in de huisgelden, Aalst 1650-1790

Bron: SAA, Oud Archief Aalst, huisgelden, nrs. 264-282

Observaties: 747 (1650); 932 (1700); 973 (1750)

en 1121 (1790)



Uit de gedetailleerde weergave blijkt dat de transformaties zich niet alleen in het bovenste kwart van de stedelijke samenleving afspeelden, de interessantste veranderingen doen zich voor onder het niveau van Q3. In alle periodes kwamen huishoudens voor die geen huisgeld dienden te betalen. Vermoedelijk ontbraken ze de nodige middelen om aan de belastingplicht te voldoen.

De waarde van het eerste kwartiel (Q1) daalde licht in de tweede helft van de zeventiende eeuw. Het stadsbestuur zag zich immers genoodzaakt omwille van de oorlogsperiode onder Lodewijk XIV, de nodige maatregelen te nemen ten gunste van de stedelijke bevolking.<sup>73</sup> Doorheen de achttiende eeuw steeg de corresponderende waarde van Q1 stelselmatig. De grootste toename was evenwel in de tweede helft van de eeuw gesitueerd, waar het huisgeld op de 25%-grens verdubbelde. Een zelfde

trend kenmerkt de evolutie van de mediaan. Die daalde van 1 gulden rond 1650 naar 15 stuivers (0,75 gulden) rond 1700 en 1750. Daarna nam de middelste waarde zelfs toe tot 2 gulden.

De waarde van het derde kwartiel maakte de spectaculairste ontwikkeling door. Andermaal is de trend vergelijkbaar met de andere meetpunten. Zo was er een kleine terugval na 1650, gevolgd door een stabiele evolutie tot ongeveer 1750. Q3 steeg van anderhalve gulden naar bijna vier en een halve gulden.<sup>74</sup>

De wijzigingen in de tweede helft van de achttiende eeuw zijn immers te ongelijk om de oorzaak aan een prijsstijging toe te schrijven. De variatiecoëfficiënt, die de relatieve spreiding aangeeft, nam dan ook toe van 115% (1750) tot 125% (1790). Een tweede element concentreert zich op de zichtbare uitdeining in de spreiding van de belasting aan het einde van het ancien regime. Naar het einde van de achttiende eeuw toe lijkt een klein aantal stedelingen zich meer en meer te onderscheiden van de meerheid van de bevolking. De Aalsterse bevolking onderging dus een proces van polarisering dat reeds is beschreven.<sup>75</sup> Dit proces heeft dan ook belangrijke implicaties voor het onderzoek en meer specifiek voor het bronnenmateriaal. Omwille van het aanzienlijke aantal onderzochte staten van goed, is de klassebreedte van tabel 5 in tabel 6 enigszins aangepast.

Tabel 6. Verdeling boedels over decielen belastingplichtigen in percenten, Aalst 1649-1789

	1649	1699	1749	1789
0,01-10	8	3	7	6
10,01-20	4	0	4	5
20,01-30	6	10	13	8
30,01-40	13	8	11	13
40,01-50	8	7	10	11
50,01-60	13	12	6	16
60,01-70	4	14	15	12
70,01-80	15	14	10	11
80,01-90	10	15	17	12
90,01-100	19	17	7	7
n/N (in %)	83	87	79	74

\* n = aantal geïdentificeerde staten van goed en N = totaal aantal staten van goed

Bron: databank

In de eerste twee proefperiodes vertoont het archiefbestand een scheeftrekking naar de meer vermogende kant van de samenleving, waardoor deze

test de bevindingen over de bronnensituatie van het platteland bevestigt. Die trend is nog steeds aanwezig in de achttiende eeuw, maar heeft merkkelijk aan kracht ingeboet. Anderzijds verplicht ook de archiefsituatie van de laatste proefperiode tot de nodige voorzichtigheid. De 'uitrekking' in de belastinglijst weergegeven in grafiek 4, heeft natuurlijk repercussies voor het gebruik van het boedelbestand. Het is immers maar de vraag of de allerrijksten voldoende zijn vertegenwoordigd. Ook deze vaststelling heeft ontegensprekelijk een impact op de verdere ontwikkeling van de onderzoeksvragen.

**Sterfhuizen en beroepen** – Heel wat onderzoekers worstelden met de vraag of de verschillende beroepen wel voldoende in hun steekproeven waren vertegenwoordigd.<sup>76</sup> Aan de hand van beroepstellingen en de bijhorende frequentie van een bepaalde economische activiteit, vergeleken ze de vermelding van beroepen in de staten van goed.

De combinatie van staten van goed en tellingen biedt immers een oplossing voor enkele problemen die met het gebruik van de laatste bronnensoort gepaard gaat. In de eerste plaats is er de kwestie van hoofd- en bijberoep. In de meeste tellingen, zoals de bevolkingstelling van het jaar IV (1796), wordt gewag gemaakt van één enkel beroep!<sup>77</sup> Hoe wordt een Gijzegemse herenboer die in het bezit was van enkele weefgetouwen en bovendien beschikte over een brouwketel in een telling dan wel vermeld? Hetzelfde probleem gaat op voor een Aalsterse pottenbakker die eveneens een winkeltje van textiel openhield. Voor de rurale tellingen kan de periode van de opstelling een groot verschil maken. Wanneer die plaats had in de lente of de zomer, was de kans groot dat vooral een agrarische omschrijving werd opgegeven. Indien de tellers in de winter hun rondvraag hielden, kwamen andere activiteiten meer op de voorgrond, bijvoorbeeld het weven of het spinnen. Voor de stedelijke tellingen, die plaats vonden in een milieu waar de impact van de seizoenen op het economische leven kleiner was, waren periodieke verschillen minder van belang. Daarnaast moet ook de functie van de vrouw worden belicht. Vaak noteerden de tellers enkel het beroep van het gezinshoofd, waardoor vrouwen en meer bepaald hun beroepsactiviteiten relatief onderbelicht blijven. Verder kan men onmogelijk voorbijgaan aan de achterliggende reden voor de opmaak van de bewuste telling. Vaak waren die van militaire (conscripties) of fiscale aard (bepaling



aanslagvoet), waardoor de bevolking niet geneigd was correcte gegevens te verschaffen. Tenslotte komen ook de conceptuele moeilijkheden voor het voetlicht. Zo dekt het beroep handelaar wel een zeer grote lading, variërend van een groothandelaar die eveneens winkel houdt tot een leurder!

## Balans van het boedelonderzoek

Het was enigszins utopisch om er van uit te gaan dat de boedels doorheen de hele periode representatief voor de hele maatschappij zouden zijn. De boedels daterend uit het midden van de zeventiende eeuw bevatten vooral de meer vermogende kant van de rurale en stedelijke samenleving. De scheeftrekking gaat in veel mindere mate op voor de tweede proefperiode rond 1700. De staten van goed daterend tussen 1750 en 1754 zijn het meest representatief. Daartegenover moet de stedelijke boedelsamenstelling van de laatste periode opnieuw met de nodige voorzichtigheid benaderd worden. De transformaties die zich voordeden te Aalst op het gebied van ‘sociale ongelijkheid’, beïn-

vloeden immers het gebruik van de boedels.<sup>78</sup> Het gevaar is dan ook reëel dat de veranderingen in de maatschappij, onvoldoende in het bronnenbestand zijn terug te vinden.

Doorheen de onderzochte periode lijken de huishoudens uit de staten van goed meer en meer een afspiegeling te zijn van de sedentaire of gedomesticeerde, stedelijke en rurale maatschappij. Dit betekent dat de *people with history*, boeren en burgers die ook in de andere bronnen opduiken, in de staten van goed min of meer representatief voorkomen. De *people without history*, bedelaars en vagebonden, blijven zoals zo vaak buiten de *spotlights*. De stedelijke transformaties aan het einde van het ancien régime hebben zich dan ook in het bronnenbestand vertaald.

De zeventiende eeuw vormt bovendien een ander verhaal, waarbij voornamelijk maar niet uitsluitend de meer vermogende kant van de samenleving in de bronnen voorkomt. Over het algemeen, geeft de steekproef een beeld van de moeilijk grijpbare *middle sort of people*. Dit hoeft echter niet noodzakelijk een zwaard van Damocles te betekenen, omdat dit gegeven – in het licht van de onderzoeksvragen – eerder een voor- dan een nadeel is.

Het spreekt voor zich dat deze vaststellingen steeds

op de achtergrond aanwezig zullen zijn. Het is immers noodzakelijk voor deze studie om de huishoudens te situeren in de juiste sociaal-economische context, meer bepaald volgens hun sociaal-economisch vermogen.

## Reinoud Vermoesen

---

- <sup>1</sup> Een belangrijk overzicht van de (internationale) pioniers in zake het onderzoek op basis van staten van goed is te vinden in Vermoesen Reinoud 'Entrepreneur versus spinner. Spinsters. Hun plaats in de markt en het huishouden. Regio Aalst, 1650-1800', *Het Land van Aalst*, 58, 2006, 293-301.
- <sup>2</sup> Thoen Erik, *Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende de late middeleeuwen en het begin van de moderne tijden. Testregio: de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst (eind 13 de – eerste helft 16 de eeuw)*, Belgisch centrum voor landelijke geschiedenis 90, Gent, 1988, 22.
- <sup>3</sup> Onder "halve of volle wezen" is te verstaan: respectievelijk één of beide ouders gestorven.
- <sup>4</sup> De Limburg-Stirum, T., *Coutumes des deux villes et pays d'Alost (Alost et Grammont), Coutumes des pays et comté de Flandre. Quartier de Gand 3. Recueil des anciennes coutumes de la Belgique*, Brussel, 1887, 101-102.
- <sup>5</sup> Thoen, *Landbouweconomie*, 23.
- <sup>6</sup> Hier de schepenbank.
- <sup>7</sup> Stadsarchief Aalst (SAA), Oud Archief Gijzegem, staten van goed, nr. 127, Anna Françoise Smekens 1754.
- <sup>8</sup> Daarenboven duiken eveneens interessante fenomenen op, zoals het zogenaamde age heaping, waarbij de leeftijd wordt afgerond als een veelvoud van tien. Het spreekt voor zich dat deze gegevens interessant kunnen zijn voor demografisch onderzoek.
- <sup>9</sup> Waarin de problematiek van de representativiteit van de bronnen tegenover de gevestigde maatschappij, in de meest letterlijke betekenis, wordt bestudeerd.
- <sup>10</sup> Houder (mannelijk) of houderigge (vrouwelijk): meestal wordt hiermee de langstlevende echtgeno(o)t(e) bedoeld. In enkele gevallen, wanneer beide ouders overleden waren, kon dit een van de kinderen zijn of indien het een vrijgezel betrof een dicht familielid. Houder(igge) betekent letterlijk bezitter of bezitster.
- <sup>11</sup> In de andere gevallen, namelijk bij sterfhuizen van kinderloze echtparen of vrijgezellen was dit niet het geval.
- <sup>12</sup> De weesheren werden gekozen uit afgestreden schepenen. Vier edele heeren, weesheren ende oppervoogden der stad en schependomme van Aelst, een griffier, een bode en twee bedienden vormden samen de Wezenkamer die de belangen verdedigde van de minderjarigen en de onder toezicht staan-

de personen ook wel stadskinderen genoemd.

- <sup>13</sup> Bij sommige staten van goed zit er een apart document getiteld "acte vooghdije", die de eedaflegging van de voogden bevat.
- <sup>14</sup> Libbrecht Giovanni, *Materiële cultuur in het 18de-eeuwse Aalst. Een verkenning op het terrein van slaapcultuur, eten en drinkcultuur, keukengerei, meubilair, decoratie, hygiëne, verwarming en verlichting, onuitgegeven licentiaatsverhandeling*, Brussel, 1997, 14.
- <sup>15</sup> Zie verder in de tekst in de paragraaf over de Commer ende schulden.
- <sup>16</sup> Vermoesen Reinoud, *Markttoegang en 'commerciële' netwerken van rurale huishoudens. De regio Aalst, 1650-1800, onuitgegeven doctoraatsverhandeling*, Antwerpen, 2008.
- <sup>17</sup> Thoen, *Landbouweconomie*, 17.
- <sup>18</sup> SAA, Oud Archief Gijzegem, staten van goed, nrs. 99-103 als ook Oud Archief Herdersem, staten van goed, nrs. 44-51 en Oud Archief Hofstade, staten van goed, nrs. 7-8.
- <sup>19</sup> Ook wel houder(igge) genoemd.
- <sup>20</sup> Voornamelijk dan de stedelijke boedels. Een uitgebreide analyse die de problematiek van beroepsvermeldingen behandelt, is De Belder Jos, 'Beroep of bezit als criterium voor de sociale doorsnede?', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 2, 1976, 257-279.
- <sup>21</sup> Dit gegeven vormt dan ook een interessante onderzoekspiste naar de sociale netwerken die huishoudens opbouwden en meer algemeen naar het sociaal kapitaal van een gezin. Lees ook Adler Paul S. en Kwon Seok-Woo, 'Social capital: prospects for a new concept', *Academy of management review*, 37, 2002, 17-40.
- <sup>22</sup> De Limburg-Stirum, *Coutumes*, 78-88 en 98-128.
- <sup>23</sup> Ook een analyse van de voogden en hun relatie tot het betrokken gezin, kan concrete informatie opleveren over het sociaal kapitaal van huishoudens.
- <sup>24</sup> Dit heeft natuurlijk belangrijke repercussies voor het onderzoek. Zo zal later in dit onderzoek veel aandacht besteed worden aan de wijze van de transformatie van stock naar flow van bijvoorbeeld de inboedel van een sterfhuis. Zie daarvoor De Vries Jan, 'De huishoudportemonnee en de spulletjes. Een poging zicht te krijgen op de gezinshuishouding vanaf de vijftiende eeuw', Schuurman Anton, De Vries Jan en Van Der Woude Ad, reds., *Aards geluk. De Nederlanders en hun spullen van 1550-1850*, Amsterdam, 1997, 29-79.
- <sup>25</sup> Vorm van hypothecaire lening, lees verder.
- <sup>26</sup> Recompentie of vergoeding.
- <sup>27</sup> In bunder, dagwand, roeden en vierkante voeten.
- <sup>28</sup> Vermoedelijk baseerde de griffier zich op de verkoopswaardes, zoals die in de 'wettelijke passeringen', of vrijwillige rechtspraak voorkwamen.
- <sup>29</sup> Een rentekoper had steeds de optie om zijn verkregen rente door te verkopen of te transporteren. Aangezien een rente-

koper in geen geval zijn kapitaal kon terugkrijgen van de renteverkoper, betekende het transport van een rente, een zekere waarborg voor rentekopers. In geval van nood hadden ze de mogelijkheid hun geïnvesteerde kapitaal min of meer te recupereren.

<sup>30</sup> Door het feit dat een onroerend goed als onderpand door een renteverkoper werd ingebracht.

<sup>31</sup> SAA, Oud Archief Aalst, staten van goed, nr. 1908, Michael Coeck 1790.

<sup>32</sup> Uit de boedels blijkt dat de lagere prijs overeenkwam met een derde van de geschatte prijs. Vermoedelijk omvat dit de helft van de totale waarde, vermeerderd met de vergoeding voor het vruchtgebruik.

<sup>33</sup> Hier duikt het zogenaamde “woord-probleem” op. Dit duidt op de moeilijkheden waarmee onderzoekers worden geconfronteerd bij de analyse van spullen. Enkele voorbeelden: in een lijst komen achtereenvolgens sargien, slaaplakens en tinnen voorwerpen voor. Voor de onderzoeker is het echter onduidelijk hoeveel sargien en slaaplakens en welke voorwerpen precies! Lees onder meer Schuurman Anton, ‘Probate inventory research: opportunities and drawbacks’, Baulant Micheline, Schuurman Anton en Servais Paul, reds., *Inventaires après-décès et ventes de meubles. Apports à une histoire de la vie économique et quotidienne (XIVe-XIX siècle)*, Louvain-la-Neuve, 1988, 19-28.

<sup>34</sup> Bijvoorbeeld een weefgetouw, brouwketels, een ploeg etcetera.

<sup>35</sup> Onder kapitaalproducten ressorteren onder andere obligaties en rentes. Vorderingen omvatten allerlei schulden en tegoeden voor arbeid, maar ook voor de aan- en verkoop van levensmiddelen, textiel, ...

<sup>36</sup> Die vermeldingen maken een netwerkanalyse met het oog op de reikwijdte van een verzorgingsgebied mogelijk. Lees daarvoor Vermoesen Reinoud, ‘De verzorgende sector op het vroegmoderne, Vlaamse platteland’, *De Faluintjes*, 20, 2007, 422-434, 422.

<sup>37</sup> Voor de Engelse context in de zestiende en zeventiende eeuw: vergelijk met Spufford Peter, ‘Long-term rural credit in sixteenth- and seventeenth-century England: the evidence of probate accounts’, Arkell Tom, Evans Nesta en Goose Nigel, reds., *When death do us part. Understanding and interpreting the probate records of early modern England*, Oxford, 2000, 213-228, 213.

<sup>38</sup> Vermoesen Reinoud en Van Damme Ilja, ‘Second-hand consumption as a way of life: public auctions in the surroundings of Alost (late 18th century)’, *Continuity and change*, 24, 2009, 275-305.

<sup>39</sup> Bovendien vermelden deze documenten ook de naam en soms zelfs de afkomst van de hoogste bidder, waardoor deze bron interessante mogelijkheden biedt voor een studie van consumentencircuits en de mogelijke verschillen in preferenties tussen stad en platteland. Wat zich reeds uit

in de formele verschillen tussen een stedelijke en een rurale venditie, waarbij beëdigde personen (uit de ambachten?) de stedelijke openbare verkopen voor hun rekening namen.

<sup>40</sup> Schuurman, ‘Probate inventories’, 19.

<sup>41</sup> De studie van de parochieregisters kende een enorme vlucht, na de introductie van de methode van Louis Henry.

<sup>42</sup> Schuurman, ‘Probate inventories’, 22. De bundel van Arkell, Evans, en Goose, *When death*, vormt een interessante inleiding op de verschillende mogelijkheden van boedels in het historisch onderzoek.

<sup>43</sup> Enkele standaardwerken zijn Schelstraete Carl, Kintaert Hilde en De Ruyck Dorinne, *Het einde van de onveranderlijkheid. Arbeid, bezit en woonomstandigheden in het Land van Nevele tijdens de 17 e en de 18 e eeuw*, Nevele, 1986.

<sup>44</sup> Zie onder meer: Voskuil Johannes J., ‘Boedelbeschrijvingen als bron voor de kennis van groepsvorming en groepsgedrag’, *Volkskundig bulletin*, 13, 1987, 30-58.

<sup>45</sup> Zie bijvoorbeeld Thoen, *Landbouweconomie of Wilssens Marie-Anne, Bevolkingsdruk en boerenverstand. Evolutie van de levensstandaard in het Waasland in de 18 e eeuw*, Gemeentekrediet. Historische uitgaven 85, Brussel, 1992, 44.

<sup>46</sup> Zie onder meer de studies van Jan De Vries. Daarnaast ook Overton, Whittle, Dean, en Hann, *Production and consumption*.

<sup>47</sup> Alle staten van goed die opgemaakt zijn tijdens deze periodes.

<sup>48</sup> Voor een overzicht lees: Vermoesen, *Markttoegang*, hoofdstuk 2.

<sup>49</sup> Zoals Schelstraete, Kintaert en De Ruyck, *Het einde van de onveranderlijkheid*, 15-25.

<sup>50</sup> Een andere methode is bijvoorbeeld enkel boedels van wevers te selecteren.

<sup>51</sup> Juist het toeval vormt hier dus het criterium. Het komt er dus op aan om te analyseren hoe representatief de steekproef – geselecteerd door het toeval – hier is.

<sup>52</sup> Voor Erembodegem waren er geen gegevens beschikbaar voor de periode 1645-1654, wat het ongewoon lage gemiddelde sterftcijfer verklaart.

<sup>53</sup> Er is geopteerd voor een uitbreiding tot tienjarige periodes, in plaats van vijfjarige periodes.

<sup>54</sup> Schelstraete, Kintaert en De Ruyck, *Het einde van de onveranderlijkheid*, 19.

<sup>55</sup> Er waren natuurlijk uitzonderingen: arme gezinnen waren bijvoorbeeld vrijgesteld, maar stonden wél vermeld in de lijsten.

<sup>56</sup> Lamarcq Danny, ‘Een kwantitatieve benadering van de arbeidsparticipatie in de vlassector. Het Land van Aalst (1738-1820)’, *Handelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, 36, 1982, 139-177.

<sup>57</sup> De Brouwer Jozef, *Demografische evolutie van het Land van Aalst 1570-1800*, Gemeentekrediet. Historische uitgaven

18, Brussel, 1968, 117.

- <sup>58</sup> Schelstraete, Kintaert en De Ruyck, Het einde van de onveranderlijkheid, 20-21.
- <sup>59</sup> Een hypothese voor deze scheeftrekking is de toenemende polarisering van de stadsbevolking aan het einde van het ancien regime. Hierbij kwamen minder huishoudens in aanmerking voor de redactie van een boedel. Vooral de allerarmsten en de superrijken zijn dan minder in de staten van goed terug te vinden. Verder onderzoek zal deze stelling naar waarde testen.
- <sup>60</sup> Zoals het geval is voor Erembodegem.
- <sup>61</sup> Lees onder andere Vermoesen Reinoud, 'Welvaart en ongelijkheid in een achttiende-eeuwse kleine stad. Casus Aalst', Het Land van Aalst, 60, 2008, 54-63, 54 als ook Lamarcq, 'Een kwantitatieve benadering', 141.
- <sup>62</sup> Zie eveneens Schelstraete, Kintaert en De Ruyck, Het einde van de onveranderlijkheid, 20-21.
- <sup>63</sup> Zoals reeds vermeld, bleek uit het onderzoek van Danny Lamarcq dat in vrijwel alle onderzochte dorpen, alle huishoudens in de belastingskohieren voorkwamen. Lees daarvoor Lamarcq, 'Een kwantitatieve benadering', 139-177.
- <sup>64</sup> Door de wiskundige John Tukey in 1977 geïntroduceerd.
- <sup>65</sup> Hiervoor is de schaal van de Y-as aangepast.
- <sup>66</sup> De Kezel Luc, 'Grondbezit in Vlaanderen 1750-1850. Bijdrage tot de discussie over de sociaal-economische ontwikkeling op het Vlaamse platteland', Tijdschrift voor sociale geschiedenis, 14, 1988, 61-102.
- <sup>67</sup> Verder onderzoek moet aantonen welke andere factoren op de samenstelling van de lijst inspeelden.
- <sup>68</sup> Schelstraete, Kintaert en De Ruyck, Het einde van de onveranderlijkheid, 24-25.
- <sup>69</sup> SAA, Oud Archief Aalst, huisgelden, nr. 264.
- <sup>70</sup> Voor de analyse werd gefocust op 'natuurlijke personen'. Instellingen werden niet weerhouden.
- <sup>71</sup> SAA, Oud Archief Aalst, huisgelden, nrs. 264-282.
- <sup>72</sup> Hoewel hier geen enkel bewijs voor gevonden is.
- <sup>73</sup> Vermoesen Reinoud, 'Een bres in de muur: functie van de wallen in de regionaal-economische ontwikkeling. Houding van de Aalsterse economische actoren tijdens de oorlogen van Lodewijk XIV (1667-1714)', Fagel Raymond en Onnekink David, reds., Oorlog en samenleving in de nieuwe tijd, Vlaams-Nederlandse vereniging voor nieuwe geschiedenis 3, Shaker Maastricht, 2005, 61-80.
- <sup>74</sup> Vermoesen, 'Welvaart en ongelijkheid', 61.
- <sup>75</sup> De Kezel, 'Grondbezit in Vlaanderen', 61.
- <sup>76</sup> Schelstraete, Kintaert en De Ruyck, Het einde van de onveranderlijkheid, 22-24. Lees ook De Belder, 'Beroep of bezit', 257-279.
- <sup>77</sup> SAA, Modern Archief Aalst, bevolkingstelling 1796.
- <sup>78</sup> Vermoesen, 'Welvaart en ongelijkheid', 56.